

Devrimci Marksizm

TEORİK - POLİTİK DERGİ

DM Yayın Kurulu

Belge

Nâzım Hikmet

Sungur Savran

Abdullah Köktürk

Mehmet Akkaya

Hikmet Y. Yenigün

S.Almış / M.İ.Turan

Özgür Öztürk

Kurtar Tanyılmaz

Türkiye'nin krizi

Halkın Krizden Çıkış Programı

Stalin hakkında Nâzım Hikmet

Troçki

Tutsak Bolşevik Nâzım

Donanma davası

Nâzım Hikmet'in güncelliği

Nâzım ve Muhsin

Lenin'in son yazıları ve mektupları

Rosa Luxemburg'un *Sermaye Birikimi*

Üçüncü Büyük Depresyon

20

**İlkbahar
2014**

Devrimci Marksizm

Teorik / Politik Dergi
İlkbahar 2014

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	3
<i>Devrimci Marksizm</i> Yayın Kurulu	Tayyip Erdoğan uğurumun kenarında sözde karşıtları onu kurtarmakla meşgul	13
	Halkın krizden çıkış programı	23
<i>Nâzım Hikmet dosyası</i>		
	Nâzım Hikmet-Yosif Abramson mektuplaşması	26
Nâzım Hikmet	Troçki	32
Sungur Savran	Tutsak Bolşevik: Nâzım Hikmet ve Stalinizm	36
Abdullah Köktürk	Donanma davası ve Nâzım Hikmet	90
Mehmet Akkaya	Nâzım Hikmet'in güncelliği üzerine	107
Hikmet Yaşar Yenigün	Nâzım ve Muhsin	124
Sait Almış / Mehmet İnanç Turan	Lenin'in son yazıları ve mektupları	131
Özgür Öztürk	Rosa Luxemburg, <i>Sermaye Birikimi</i> ve emperyalizm	144
Kurtar Tanyılmaz	Kriz deyip geçmeyin, bu defa farklı!	154

1493.011.27,3

Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi* ve Emperyalizm

Sermaye Birikimi,
Rosa Luxemburg
Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986
Çeviren: Tayfun Ertan

Özgür Öztürk

Rosa Luxemburg’u herhalde hiçbir söz Lenin’in “Rosa bir kartaldı ve hep öyle kalacaktır” cümlesinden daha iyi tarif edemez. Yükseklerde süzülür, gururludur, muhteşemdir. Yalnızca yaşamı ve mücadelesiyle değil, yapıtlarına yansıyan teorik-entelektüel donanımı ve keskin görüşlülüğü ile de Marksizm tarihinde silinmez izler bırakmıştır.

Yine Lenin’in Marx ve Engels için yazdığı “onların yanlıları hasımlarının doğrularından bin kat daha kıymetlidir” sözünü anmak gerek. Kuşkusuz

Rosa'nın da eksik, tartışmalı veya düpedüz hatalı görüşleri vardır.¹ Ancak, onun yanlışları hiçbir zaman “basit yanlışlar” değildir – daha ziyade öğretici yanlışlardır: meselenin daha önceden göze çarpmayan farklı yönlerine eğilmeye, yeniden düşünmeye zorlayan yanlışlar. Örneğin yirminci yüzyıl Marksizmi'nin en önemli politik iktisat yapıtlarından biri olan *Sermaye Birikimi*², aşağıda ele alınacağı üzere, açıkça hatalı bir tez üzerine inşa edilmiştir. Buna rağmen, yayımlanışının yüzüncü yılı olan 2013'ü artık geride bıraktığımız şu günlerde bile, halen ufuk açıcı niteliğini korumaktadır.

Şaşırtıcı bir metindir bu. Öncelikle, hacmine kıyasla yazımı çok kısa sürede -dört ayda- tamamlanmıştır. Daha sonra bir arkadaşına yazdığı bir mektupta Rosa o dönemde “gerçek bir trans halinde” çalıştığını belirtir. *Kapital*'in ikinci cildinde bulunduğu (bulduğuna inandığı) bir sorunun peşine düşmüş ve ortaya dev bir yapıt koymuştur. Ancak, yapıt içeriği bakımından da şaşırtıcıdır. Üç kısımdan ve otuz iki bölümden oluşan metnin yirmi dört bölümü kapsayan ilk iki kısmı hemen yalnızca teorik bir tartışmaya (genişletilmiş yeniden üretim sorununa) ve bu sorunun Marx, klasik politik iktisat ve Rus legal Marksistleri tarafından nasıl ele alındığının incelenmesine ayrılmıştır. Metnin kabaca üçte birine karşılık gelen son kısım ise kapitalizmin ve emperyalizmin işleyişini konu edinir. *Sermaye Birikimi*'nde en etkileyici bölümlerin bu son kısımda bulunduğu rahatlıkla söylenebilir.

Gelgelelim yapıtta bir başka şaşırtıcı yön daha vardır. Sermaye birikiminin dinamiklerini ve emperyalizmi tartışan Rosa Luxemburg, Rudolf Hilferding'in *Finans Kapital*'inden hiç söz etmez. Oysa *Finans Kapital*, Rosa'nın yapıtından üç yıl önce yayımlanmış ve Alman Marksist çevrelerinde büyük ilgi uyandırmıştır. Yine, modern emperyalizmin ilk önemli kuramcısı olan İngiliz “sosyal liberal” John Hobson da yalnızca bir yerde, Tugan Baranovski'nin eleştirildiği bölümde dolaylı olarak anılır (Hobson'un *Emperyalizm* başlıklı yapıtı 1902 tarihlidir). Rosa, emperyalizm üzerine yeni gelişen bu yazından habersizmiş gibi davranmaktadır. Rosa'nın analizinin daha farklı bir soyutlama düzeyinde yer aldığı doğru olmakla birlikte, o yıllarda Hobson ve Hilferding'den söz etmeden emperyalizm tartışması yapmak açık bir eksikliklerdir.

Öte yandan, Rosa'nın emperyalizm yazını ile ilişkilennemesine karşılık, emperyalizm yazını da onun katkısını göz ardı etmiştir. Nitekim Buharin'in 1915 tarihli *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* çalışması ile Lenin'in 1916

1 Bir de yanlış olarak Rosa'ya atfedilen “yanlışlar” var. Örneğin “mekanik çöküş” tezi, yani kapitalizmin kendi işleyişi sonucunda otomatik olarak yıkılacağı görüşü. Veya siyasal örgütlülüğü reddetme ve kitlelerin spontane hareketlerine bel bağlama anlamındaki “kendiliğindencilik” iddiası.

2 Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, Çev. Tayfun Ertan, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986.

tarihli *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* başlıklı incelemesinde Rosa Luxemburg'un yapıtı es geçilir. Bu karşılıklı ilgisizlik, Rosa'nın çalışmasının klasik emperyalizm kuramları içinde eğreti bir konumda kalmasına yol açmıştır: ne tam içinde ne de dışındadır. Rosa'nın Almanya'da yapıtına yöneltilen eleştirilere (büyük ölçüde de Otto Bauer'e) verdiği "Karşı-Eleştiri" başlıklı yanıt ancak ölümünden sonra, 1921'de yayımlanacak; Buharin ise 1924 yılında Rosa'nın teorik çerçevesini gecikmiş bir eleştiriye tabi tutacaktır.³ Rosa yaşıyor olsaydı Buharin'e nasıl bir yanıt verirdi bilinmez, ama Buharin'in eleştirisinde de bazı ciddi kusurlar bulunmaktadır. Aşağıda bu eleştiriler ve karşı-eleştiri de dikkate alınarak, *Sermaye Birikimi*'ndeki başlıca tezler değerlendirilecektir.⁴

Kapitalist yeniden üretim sorunu

Sermaye Birikimi'nin çıkış noktası, Kurt Gödel'in matematikte ortaya koyduğu "kapalı bir sistemin olanaksızlığı" kanıtlanmasına benzer. Gödel'e göre kendi içinde tutarlı bir matematik sistemi (örneğin temel aritmetik) daima eksiklidir: sistemin içinden doğrulanamayan ek bir varsayım gerektirir. Bir başka deyişle, sistem her zaman bir "dışarı"na gerek duyar ve bu anlamda asla tam olarak kapalı bir mantıksal-matematiksel sistem inşa edilemez.

Kuşkusuz Rosa Luxemburg'un Gödel'den haberi yoktur – Gödel'in kanıtlanması Rosa'nın ölümünden 12 yıl sonra ortaya konulmuştur. Ayrıca, kapitalizmin işleyişi matematiksel bir sistemin işleyişinden epey farklı niteliktedir. Kapitalizm sürekli genişleyen, hem coğrafi hem de toplumsal anlamda yeni alanları kendi içine alarak büyüyen sarmal veya spiral biçimli bir mekanizmaya benzetilebilir. Yine de, Rosa'ya göre kapitalizm de daima bir "dışarı"na gerek duyar. Bu nedenle sürekli genişleyemez: fiziki bir sınırı vardır ve bu sınır tüm dünyadır.

Burada söz konusu olan, kapitalist üretimin ortaya çıkışından itibaren tartışılabilmiş bir sorundur. Smith, Malthus, Sismondi gibi çok farklı siyasal eğilimlere sahip klasik iktisatçılar ve sonraları da Keynes bu sorunu farklı terimlerle ifade etmişlerdir. Ancak, kavrayışlarındaki ortak nokta efektif ta-

3 Bu iki tartışma metni, İngilizce'de bir arada basılmıştır: Kenneth J. Tarback (ed), *The Accumulation of Capital – An Anti-Critique; Imperialism and the Accumulation of Capital*, New York: Monthly Review Press, 1972.

4 Rosa'nın yaşam öyküsüne ve revizyonizm tartışması, ulusal sorun, parti örgütlenmesi, kitle grevi, sendikalar gibi konulardaki görüşlerine bu yazıda girilmeyecek, konu *Sermaye Birikimi* ile sınırlı tutulacaktır. Biyografik bilgi için bkz. Peter Netti, *Rosa Luxemburg*, Çev. Osman Akinhay, İstanbul: Everest Yayınları, 2003.

leptir. Çok kabaca, Smith ve Ricardo bu sorunla yüzleşmekten kaçınmış, Malthus efektif talep sorununun çözümü için aristokrat sınıfın lüks tüketimini gerekli saymış, Sismondi ücretlere, Keynes ise kamu harcamalarına işaret etmiştir denilebilir.⁵

Bir toplumsal-ekonomik sistem tanımı gereği kendisini sürdürmesini, yeniden üretmesini sağlayacak içkin mekanizmalara sahip olmak durumundadır. Marx'ın *Kapital*'in II. cildinde ele aldığı konulardan biri de budur.⁶ Olabildiğince basit, biri üretim araçları (Kesim I) diğeri ise tüketim malları üreten (Kesim II) iki kesimli bir modelden hareket eden Marx, kapitalist bir ekonominin yıldan yıla hem kendini olduğu gibi sürdürebileceğini (basit yeniden üretim), hem de sürekli büyüme sağlayabileceğini (genişletilmiş yeniden üretim) gösterir. Ernest Mandel'in de belirttiği gibi, yeniden üretim şemalarının tek işlevi kapitalist üretim tarzının olanaklılığını kanıtlamaktır.⁷ Bir başka deyişle, piyasa anarşisine dayanan, milyonlarca üretici ve tüketicinin birbirlerinden bağımsız kararlarla hareket ettiği bir sistemin sürekli olarak kaos yaşamadan işleyebileceğini en soyut ve genel biçimde sergilemektedir.

Doğal olarak, Marx birçok basitleştirici varsayıma başvurmuş, örneğin kapitalist olmayan sektörleri modelin dışında bırakmıştır. Ulaştığı temel sonuç, kapitalist ekonomide "denge"nin her ne kadar istisnai bir durumu gösterse de olanaklı olduğudur. Böylece Marx, Malthus'tan Keynes'e kadar eksik tüketimi veya talep yetersizliğini kapitalizme içkin bir sorun olarak kabul eden burjuva iktisadi düşünce geleneğinin dışındadır. Gelgelelim, bu "denge" birçok ek varsayıma ve gerçek yaşamda karşılaşılmayan kimi denklere bağlı olduğundan, Marx'a göre kapitalizmin hareketi aslında krizler, çöküşler, inişler ve çıkışlarla karakterize olur.

Rosa Luxemburg'un Marx'a itirazı, yeniden üretim şemalarında ulaşılan bu temel sonuçla ilişkilidir. Rosa, Marx'ın şemaları ile yeniden üretim sorununun çözüme kavuşmadığını öne sürer. Basit yeniden üretimde sorun yoktur, ancak bu zaten salt teorik bir duruma işaret eder. Kapitalist üretimi tanımlayan, genişletilmiş yeniden üretim veya sürekli sermaye birikimidir ve bu durumda üretilen malların satılması için gereken talebin nereden geleceği belirsizdir.

Soruna yakından bakalım. Üretimin bir dönemden diğerine genişlemesi için ilave üretim araçlarının üretilmesi, bunları kullanacak ilave işgücünün

5 Tartışmaların bir değerlendirmesi için bkz. Melda Yaman, *Eksik-Tüketimci Kriz Kuramı*, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, 2000.

6 Karl Marx, *Kapital*, cilt 2, Çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları, 1992.

7 Ernest Mandel, *Late Capitalism*, Çev. Joris De Bres, London, New York: Verso: 1993, s. 25.

bir şekilde sağlanması ve bu yeni işgücü tarafından tüketilecek tüketim mallarının da üretilmesi gerekir. Bir başka deyişle, ilk dönemde yaratılan toplam artık-değerin yatırıma yönettirecek bölümü, üretim malları üreten kesimle tüketim malları üreten kesim arasında dengeli biçimde dağılmalıdır. Böyle bir denge Marx'a göre istisnai bir durumdur, ama olanaksız değildir. Ancak Luxemburg'a göre sistemin devamı için ilave bir koşul daha bulunmaktadır: metalar için efektif talep de artmış olmalıdır:

Süreç üretim araçları üretimi ile başlar. Bu ek üretim araçlarına kim gereksinme duymaktadır? Şemanın verdiği yanıtı göre bunlara tüketim araçlarını artan miktarda üretebilmek için Kesim II gereksinme duyar. Peki ama bu ek üretim mallarına kimin ihtiyacı vardır? Şemaya göre, bu mallara şimdi daha fazla sayıda işçi istihdam ettiği için, Kesim I ihtiyaç duymaktadır. Apaçık daireler içinde dönmekteyiz. Kapitalistler açısından sadece daha çok işçiye bakmak gerekçesiyle daha fazla tüketim malı üretmek ve fazla işçi istihdam etmeye devam etmek için daha çok üretim aracı üretmek anlamsızdır (...) üretimin genişletilmesi için kapitalistler açısından daha önce bir dürtü bulun[malıdır] ... Eğer yeni işçiler, yeni üretim araçlarını çalıştıracaklarsa, üretecek yeni ürünler için bir aşamada yeni talep meydana gelmiş olmalıdır.⁸

Rosa Luxemburg'un *Kapital*'in ikinci cildinde bulunduğu sorunun budur. Marx'ın varsayımları altında artık-değerin realize edilemeyeceğini öne sürer. Kapitalistlerin üretken kapasiteyi artırmak için yatırım yapacakları düşünülebilir, ancak Luxemburg bu fikri yanıltıcı bulur: genişlemiş üretim için bir ön talep mevcut değilken, kapitalistlerin salt üretim olsun diye üretimi genişletmeleri anlamsızdır. Zira genişlemiş üretim sonucunda tüketim mallarını üreten sektör de büyüyecek, ancak ücret ve istihdam düzeyleri veri iken, ortaya çıkacak ilave tüketim malları işçilerin tüketim kapasitesini aşacaktır. Dolayısıyla, fiili talep yetersizken, kapitalistler böyle bir yatırıma girişmezler bile:

Şemada birikim devam edip gider ama bundan kimin yararlanacağı ve üretimin giderek genişletildiği yeni tüketicilerin kim olduğu hakkında en ufak bir işaret yoktur. Şema, bir örnek içinde, gelişmeler için şöyle bir yol varsayar: Kömür sanayii, demir sanayiini genişletmek için genişletilmekte, demir sanayii makine sanayii genişletmek için genişletilmekte, makine

⁸ Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, s. 100-1.

sanayii de tüketim mallarını genişletmek için genişletilmektedir. Ve böylelikle *ad infinitum* ... daireler içinde dönmekteyiz.⁹

Rosa'ya göre tüm bunlardan çıkan sonuç, sermaye birikimi değil, üretim malları üretiminin amaçsız biçimde sürekli artırılıyor olmasıdır. Genişletilmiş yeniden üretim toplumsal açıdan olanaksızdır, zira artık-değer realize edilememektedir. Kapitalist üretimin sürekli genişlediği açık bir gerçeklik iken, teoride bu olanaksız görünmektedir!

Genişletilmiş yeniden üretim ve emperyalizm

Gödel'i önceleyerek, Rosa da sorunun çözümü için “dışarı”na işaret eder: kapitalist bir ekonominin genişletilmiş ölçekte yeniden üretimi sürdürülmesi için dışarıyla, yani henüz kapitalistleşmemiş sektörlerle ve toplumlarla ticaret ilişkileri yürütmesi gerekir:

Daha başlangıçtan itibaren kapitalist üretimle kapitalist olmayan çevre arasında bir değişim ilişkisi gelişmelidir; böylece sermaye, yalnızca artık-değeri daha ileri kapitalizasyon için nakit olarak realize etme olanağı bulmakla kalmaz, aynı zamanda üretimi genişletmek için çeşitli metalar da elde eder ve nihayet, kapitalist olmayan üretim biçimlerini çözerken yeni proleterleştirilmiş emek güçleri kazanır.¹⁰

Buna göre, kapitalizmin var olabilmesi için “dışarı” ile yürüteceği ticaret hayatı önem taşır – ve Rosa'ya göre emperyalizm sorununun özünde de bu gereklilik yatar. Emperyalizmi ortaya çıkaran, kapitalist ülkelerin dış pazarlar üzerindeki denetim mücadelesidir. Nitekim Rosa'nın emperyalizm tanımı “sermaye birikiminin, kendisine açık duran kapitalist-olmayan çevre için verdiği rekabetçi mücadelenin siyasal ifadesi” biçimindedir.¹¹ Emperyalizm, aynı zamanda, askeri harcamaları artırmak suretiyle sermaye birikiminin süregiden realizasyon sorununa da bir çözüm getirmektedir. Rosa

9 Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, s. 254.

10 Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital: An Anti-Critique*, s. 59. Yeri gelmişken, Rosa Luxemburg'un ulaştığı çözümün o dönemde Alman Fritz Sternberg ve Fransız Lucien Laurat gibi önemli Marksist kuramcılar tarafından desteklendiğini belirtmek gerekir. Örneğin Sternberg'e göre emperyalizm, kapitalizmin devresel bunalımlarını hafiflettiği gibi, bir yandan da merkez ülkede işsizliği azaltmakta ve ücretleri artırmakta, böylece emperyalist ülkedeki işçilerin (Lenin ve Buharin'in öne sürdüğü gibi bir bölümünün – işçi aristokrasisinin – değil, tamamının) emperyalist sömürde çıkarı bulunmaktadır. Bkz. Özgür Öztürk, *Emperyalizm ve Kalkınma*, basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE, 2005, s. 49, dn. 32.

11 Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, s. 342.

Luxemburg'un, Keynes'in öncüsü sayılabilecek (ve *Sermaye Birikimi*'nde yapıtını tartışmadığı) John Hobson'la birlikte, bu noktaya dikkat çeken en erken kuramcılardan olduğu söylenebilir.

Bu süreçte, henüz kapitalistleşmemiş toplumların doğal ekonomileri kapitalizmin saldırısı ile dönüşmektedir. Sömürgeciliğe ve emperyalizme ayırdığı çarpıcı pasajlarda, Rosa birçok örneğin yanı sıra Alman sermayesinin Osmanlı köylüsünün sırtından nasıl birikim sağladığını da anlatır. Ancak süreç, aynı zamanda, Osmanlı gibi kapitalizm öncesi toplumların kapitalist üretime dahil olmasını ve sonuç olarak kapitalizmin “dışarı”nın daralmasını getirecektir. Her ne kadar Luxemburg bunu açıkça öne sürmese de, tüm dünya kapitalistleştiğinde bir bütün olarak kapitalist sistemin ayakta kalma şansı kalmayacaktır.

Rosa Luxemburg'un emperyalizm kavrayışının belirli problemler içerdiği kuşkusuzdur. Sonradan Buharin'in de işaret edeceği gibi, Rosa emperyalizmin ortaya çıkışında tekelleşme süreçlerinin ve kapitalist üretimdeki dönüşümlerin (finans kapitalin) rolünü atlamaktadır. Öte yandan, Rosa'nın tanımı iki kapitalist toplum arasındaki emperyalist ilişkiyi de dışlar.¹² Her iki sorunun da temelinde Rosa Luxemburg'un birikim kuramının yattığını görmek zor değil. Zira Rosa, kapitalist üretimde artık-değerin realizasyonunu *özel* bir kusur olarak koymakla, hem kapitalizmin dönüşümlerini yapıtının teorik ufkunun dışında bırakmış hem de kapitalist olmayan “dışarı”nı analizin merkezine taşımıştır. Rosa'nın dönemin emperyalizm kuramları ile ilişkilenebildiği sıkıntısı da bundan kaynaklanır: analizi farklı bir sorunsala (genişletilmiş yeniden üretim sorununa) dayanmaktadır ve bu nedenle yapıtının neredeyse üçte ikisini bu sorunun teorik tartışmasına ayırmıştır.

Ancak, Rosa'nın bu tartışmadan çıkardığı temel sonuç da problemlidir. Talepten yola çıkar ve efektif talep yokken üretimin anlamsız olacağını vurgular. Oysa kapitalizmde talep (veya bu bağlamda “tüketim” denilebilir) üretimle belirlenir ve kapitalist üretim ihtiyaç nesnelere yani kullanım değerlerinin üretimi olmasının yanı sıra, daha da önemlisi, değişim değerlerinin üretimidir. Kapitalizme dair onca derin gözlemine ve tartışılmaz bilgeliğine rağmen Rosa'nın gözden kaçırdığı şey kapitalist üretimin özünde gerçekten de bir saçmalık (üretim için üretim) olduğudur. Kapitalist üretimin başlıca itici gücü tüketim değil, bireysel kapitalistlerin kâr beklentisidir. Bu nedenle, Rosa'nın öne sürdüğünün aksine, üretim için üretim sermayenin bakış açısından saçmalık değildir, bu daha ziyade toplumsal bakış açısından anlamsızdır.

¹² Nikolai Bukharin, *Imperialism and the Accumulation of Capital*, s. 252-4.

Sermaye Birikimi'nin Routledge baskısına Rosa Luxemburg hakkında kısa bir ön not yazan W. Stark, onu "nadir görülen olguların en nadiri – Karl Marx'ı eleştiren bir Marksist" sözleri ile anar. Bu olgunun bu kadar nadir görülmesinde Marksistlerin dogmatikliğinin belirli bir payı elbette vardır, ancak Marx'ı eleştirmenin zorluğunu da hesaba katmak gerekir. Marx'ın diyalektik kavrayışının bir üstünlüğü, olayları daima birden fazla bakış açısından aynı anda görebilmesindedir. Yeniden üretim şemalarına yönelik eleştirisiyle Rosa'nın da diyalektiğin uzağına düştüğü söylenebilir, zira sermayenin bakış açısı ile toplumsal bakış açısını, kullanım değeri mantığı ile değişim değeri mantığını bir arada kavramakta zorlanmıştır. Bu bir bakıma, analitik düşünce geleneğinin egemen olduğu Anglo-Sakson dünyada Marx'a yönelik birçok eleştirinin de ortak noktasıdır. Nitekim Rosa'nın yapıtı Joan Robinson ve Michal Kalecki gibi sol Keynesyenlerce talep yetersizliğini temel alan Keynesyen bir çerçevede yorumlanacak,¹³ yine bu geleneğe yakın olan Paul Sweezy ve Paul Baran gibi Marksist kuramcıların kapitalist üretimin temel sorunu olarak gördükleri "artığın artması" tezinde de yankılanacaktır. Askeri harcamaların ve militarizmin sermaye birikiminde taşıdığı öneme Luxemburg gibi Sweezy ve Baran'ın da güçlü bir vurgu yapmış olması tesadüf değildir.¹⁴

Tarihsel bir sistem olarak kapitalizmin militarist niteliği ve askeri harcamaların sermaye birikimi açısından önemi tartışmasıdır. Sorun, bunun artık değerın realizasyonuna bağlanmış olmasındadır. Bu açıdan Buharin, Marx'ın yeniden üretim şemalarını savunurken ve Rosa'nın kapitalist üretimin bir bütün olarak genişleyen niteliğini gözden kaçırdığını öne sürerken haklı konumdadır: üretimi önceleyen bir talep bulunmayabilir, ama genişleme ile birlikte istihdam edilecek ilave işgücü de bir talep yaratacaktır.¹⁵ Öte yandan, sistemin işleyişi artık-değerın bir seferde üretilip yine bir seferde topluca yatırıma dönüşmesi biçiminde değil, parçalı biçimde ve azar azar realize edilmesi biçimindedir. Bu anlamda kısmi orantısızlıklar daima kapitalist üretim sürecine içkindir. Marx'ın şemaları bu olguyu reddetmekten ziyade bu olguya rağmen istisnai de olsa dengenin olanaklılığını göstermeye

13 Rosa Luxemburg'un teknik anlamda bir eksik tüketim kuramcısı sayılıp sayılamayacağı tartışmalıdır. Zira, eksik tüketimci yaklaşımda genellikle yalnızca *tüketim* mallarına olan talebin yetersizliği vurgulanır. Oysa Rosa Luxemburg tüketim mallarının yanında üretim araçlarına olan talebi de göz önüne alır. Bu nedenle M. Bleaney ve M. Desai gibi yazarlar Luxemburg'u eksik tüketimci kabul etmezler. Bkz. Melda Yaman, *Eksik-Tüketimci Kriz Kuramı*, s. 11, dn. 4.

14 Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy, *Tekelci Kapitalizm*, Çev. Filiz Onaran, Ankara: Doğan Yayınevi, 1970, s. 216 vd.

15 Nikolai Bukharin, *Imperialism and the Accumulation of Capital*, s. 177.

yöneliktir. Kapitalizmin “normal” işleyişi dengesizlikle karakterize olur ve Marx bunun gayet açıkça farkındadır. Mandel’in vurguladığı gibi, Rosa Luxemburg yeniden üretim şemalarının işlevini yanlış anlamıştır.

Sermaye Birikimi’nin güncelliği

Bu temel hatasına rağmen, Rosa’nın yapıtı halen güncelliğini ve değerini korumaktadır. Şu üç nokta özellikle önemlidir:

İlk olarak, kapitalist yeniden üretim bağlamında, Rosa temel analiz biriminin ülkeler değil üretim tarzı olması gerektiğini vurgular. Dönemin emperyalizm kuramları genellikle kapitalist ülkeler arasındaki rekabete odaklanır ve örtük olarak siyasal formları (ulus-devletler veya imparatorluklar) temel birim kabul ederken, Rosa Luxemburg sermaye birikimi açısından esas olanın üretim tarzı olduğuna işaret eder. Bu anlamda analizi, kapitalist üretim coğrafyası ile diğer üretim tarzları arasındaki ilişkileri merkeze koymaktadır. Rosa’ya göre iç ve dış pazar kavramları,

siyasal coğrafya anlamında değil, sosyal ekonomi olarak anlaşılmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, iç pazar, üretimin kendi ürünlerini satın aldığı ve kendi üretim öğelerini sağladığı, kapitalist pazardır. Dış pazar, kapitalizmin ürünlerini masseden kapitalist üretim araçları ve işgücü sağlayan, kapitalist olmayan çevredir. Bu durumda ekonomi açısından, Almanya ve İngiltere arasındaki meta trafiği büyük ölçüde kapitalist iç pazarda meydana gelirken; Alman sanayii ile Alman köylüleri arasındaki alışveriş, Alman sermayesi açısından, dış pazarda yapılan bir işlemdir.¹⁶

Rosa Luxemburg’un temel analiz birimi olarak üretim tarzlarına dikkat çekmesi o dönem itibariyle çarpıcı bir perspektif değişikliğidir. 1970’lerde geliştirilecek olan “üretim tarzlarının eklemelenmesi” yaklaşımlarında Rosa’nın yapıtına genellikle açık bir referans verilmemekle birlikte, kuramsal öncününün Rosa Luxemburg olduğu rahatlıkla söylenebilir. Rosa’nın üretim tarzları arasındaki ilişkileri dar bir çerçevede ve yalnızca meta değişimi ilişkileri biçiminde kavradığı doğrusu da, sermayenin uluslararasılaşmasının o dönemdeki sınırlılığı göz önüne alındığında, bu anlaşılabilir bir durumdur.

İkincisi, Rosa Luxemburg’un eksik tüketimciliğe yakın sayılabilecek kriz anlayışı ne kadar sorunlu olursa olsun Buharin ve Hilferding’in kavrayışlarına kıyasla üstündür. Zira Buharin devlet tekelci kapitalizmi teziyle, Hilfer-

¹⁶ Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, s. 279.

ding ise “örgütlü kapitalizm” teziyle modern kapitalist toplumun artık krizlerin önlenemez olduğu bir aşamaya ulaştığını düşünürler.¹⁷ Buna karşılık Luxemburg, kapitalizmde kriz eğilimlerinin özsel niteliğine vurgu yapmakta haklıdır – her ne kadar bu eğilimleri artık değerlerin realizasyonuna bağlaması problemlidir olsa da. Bu bakımdan Rosa'nın hatası, Buharin ve Hilferding'in hatalarından daha kabul edilebilir niteliktedir.

Üçüncüsü, Rosa Luxemburg'un kapitalist toplumlarla henüz kapitalizm öncesi aşamalarda bulunan toplumlar arasındaki ilişkilere dikkat çekmesi ve ilk birikimin sömürgecilik biçimi altında süregittiğini vurgulamış olması önemlidir.¹⁸ Kapitalist sistemin özsel kriz eğilimlerini aşmak için daima sömürgeci veya emperyalist “ilk birikim” biçimlerine yönelmek zorunda olduğu fikri, günümüz yeni emperyalizm yazınında doğrudan Rosa'dan hareketle yeniden canlandırılmış olan güçlü bir fikirdir. David Harvey'in “mülksüzleştirme yoluyla birikim” kavramlaştırması veya Michael Perelman'ın “sürekli ilkel birikim” tezi, bunun örnekleridir.¹⁹ Doğal olarak, yeni emperyalizm analizlerinde de eleştiriye açık yönler mevcuttur²⁰, ancak bu tarz çalışmaların ilk elden gösterdiği şey, Rosa'nın yapıtının halen güncelliğini koruduğu ve yeni Marksist kuşaklara esin kaynağı olmaya devam ettiğidir.

Sonuç olarak, *Sermaye Birikimi*, okunması ve üzerinde ciddiyetle durulması gereken temel Marksist klasiklerden biridir. İçerdiği teorik sorunlar bu gerçeği gölgeleyemez. Ve bunun da ötesinde, Rosa'nın yaşamı, mücadelesi ve yapıtlarıyla tarihimizin doruk noktalarından birini temsil ettiği tartışmasızdır. Bir mektubunda yazmış olduğu gibi: *Ultra posse nemo obligatur* (“kimse daha fazlasını becermeye mecbur değildir”).

17 Örneğin bkz. Nikolai Bukharin, *Imperialism and the Accumulation of Capital*, s. 226-9.

18 Rosa Luxemburg, *Sermaye Birikimi*, s. 278.

19 David Harvey, *Yeni Emperyalizm*, Çev. H. Güldü, İstanbul: Everest Yayınları, 2004; Michael Perelman, *The Invention of Capitalism: Classical Political Economy and the Secret History of Primitive Accumulation*, Durham: Duke University Press, 2000.

20 Bu analizlere eleştirel yaklaşan bir inceleme için bkz. Özgür Öztürk, “Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması”, *Praksis*, No 15, 2006.